

ANTROPONIMLARNING O'RGANILISHI HAQIDA QISQACHA O'RGANISH.

Abdushukurova Sevara

*Termiz davlat universiteti O'zbek filologiyasi fakulteti 4-bosqich 521-guruh
talabasi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada antroponimlarning o'rganilishi hamda ba'zi bir dostonlardan antroponimlarga na'munalar keltirib uni tahlil qilish haqida masalalar yoritiladi.

Kalit so'zlar: "Malikayi ayyor" dostoni, tilshunoslik, antroponim, antroponim chastotasi, morfologik xususiyati o'z qatlam, o'zlashgan qatlam.

Antroponimiya global miqyosda lingvistik, tarixiy va madaniy ob'ektivlar orqali ko'rib chiqiladi, ko'plab madaniyatlarning nomlash tizimlari va ularning til evolyutsiyasiga ta'siri bo'yicha keng qamrovli tadqiqotlar olib boriladi. Sharq mumtoz adabiyoti va xalq og'zaki ijodida mavjud bo'lgan antroponimlar xalqning etnik-madaniy atributlari, tarixiy ahamiyati va urf-odatlarini o'zida mujassamlashtirganini kuzatishga alohida e'tibor qaratiladi. "Malikayi ayyor" dostonidagi antroponimlarning leksik-semantik doirasini o'rganish ushbu doston tilining o'ziga xosligini, o'zbek onomastikasining keng tarixiy qatlamlarini, jahon madaniy merosiga aloqadorligini ochib berishda muhim ilmiy ahamiyatga ega.

Antroponimlarning tuzilishi kitobning tegishli bobida ko'rsatilgandek, tayanch+boy formatida tuzilgan. Ko'plab antroponimlar mavjud, jumladan, "Qarg'a bilan qo'zichoq"da (29-bet) Ustaboy kulol (bu yerda kulol kulol degan ma'noni bildiradi), "Qambarjon bilan Orzijon"da (164-bet) Arshinboy (o'g'ilning ismi), "Vospiroxun"da (191-bet) Errayimboy, 3-betda Kirkinboy (5-bet) va Tug'irboy (3-bet) va "Egriboy va Tugriboy"dagi Egriboy (bu ikki o'g'il bolani,

biri noto'g'ri ish bilan shug'ullansa, ikkinchisi to'g'ri ish tutishini bildiradi) (337-bet). Ikkinchi jildida "Besh qiz"da G'ulomboy (5-bet), "Tuqliboy"da To'ydiboy (264-bet), "Gul bilan Sunbul (gul)"da Sobirboy (323-bet), "Quyoshli yerning dev odami"da Halimboy (342-bet), "Quloqdek tug'ilgan bola" (1-bet), Quloqboy (Sen 9-bet) 90), "Karimboy xizmatkor bilan" (107-bet), "Hotam"da Dodaboy, Jalolboy va Nishonboy (295-bet), "Tulganboy"da Pardaboy (341-bet), "Ikki tabib"da (347-bet) Yusufboy, "Birinchi sahifa"da Salimboy (107-bet) 369). Ertak qahramonlariga nisbatan modal manipulyatsiyaning ahamiyati ular orqali yetkaziladi. R.Qo'ng'uruv "Qiymat qo'shimchalarining semantik va stilistik xususiyatlari" asarida pastki qiymatni ifodalovchi guruhlar ikki asosiy tasnifga bo'linadi: erkak jinsini ko'rsatuvchi shakllar (-boy, -jon, -bek, -qul) va ayol jinsi so'zlari bilan bog'langan (-xon, -oy, gulbek, -bi-so') shakllari. Biroq, ular o'rtasida o'ziga xos aloqa mavjud. Ba'zida ma'lum atamalar o'zlarining rollarida erkaklar va ayollarni bildiruvchi so'zlarga qo'shilishi mumkin. O'g'il qo'shimchasiga yuqorida aytib o'tilgan nuqtai nazarning kiritilishi gender munosabatlarini o'zgartiradi. Bu qo'shimcha doimiy ravishda erkak jinsli otlarga qo'shiladi. -boy va -jon qo'shimchalari mavqe va unvonga oid gaplarda qo'llaniladi. Qo'shimchalar ularning jamiyatdagi ijtimoiy mavqeiga taalluqli farqlarni ham bildiradi. Asl kontekstda, bola tug'ilganda, ular ism bilan belgilanadi, keyin esa - o'g'il qo'shimchasi qo'yiladi, erkak ma'nosi ustunlik qiladi. Yuqorida aytib o'tilganidek, boshqa hollarda, u shaxsning maqsadiga erishish yo'lida suhbat hodisasi sifatida xizmat qiladi. Bunday hollarda manipulyatsiyaga moyillik ifoda etilmaydi. Bu xususiyat – bola qo'shimchasining nutqda rasmiyatchilik ma'nosini bildirishini ko'rsatadi, bunga Ustaboy kulol (kulolchi) "Qo'zi bilan qarg'a" (29-bet) misolida keltirilgan. Bunda "usta" leksema, "keramist" esa shaxsni bildiruvchi otdir. O'zbek madaniyatida usta yoki kulolchini unvon bilan belgilash kam uchraydi. Binobarin, Ustaboy Kulol o'zining hissallari tufayli belgilandi. "O'zbek xalq ertaklari"ning birinchi jildidagi antroponimlarning asos+jon tarkibi "Orzijon va

Qambarjon”da (164-bet) Qambarjon (o‘g‘il bola ismi) va Orzijon, “Erkajon”da (224-bet) Erkajon va Rasuljon misolida keltirilgan. A.G‘ulomov kuzatgan –jon qo‘shimchasi asosan tegishli otlarga qo‘shiladi. Hozirgi vaqtda u tez-tez o‘z ahamiyatini yo‘qotadi va ota ismining farqlovchi belgisiga aylanadi. [3, 23] -jon qo‘shimchasi odatda erkak jinsdagi shaxslarni bildiradi, o‘zbek ertaklarida ayol qahramonlar vaqti-vaqti bilan “Qambarjonli Orzijon” qo‘shimchasi bilan tugaydigan ismlarga ega bo‘ladi (164-bet), orzijon a ayol individual mavjud –jon qo‘shimchasi erkak ma’nosiga qo‘shimcha ravishda ertak antroponimik tizimidagi voqealar ketma-ketligidan hosil bo‘lgan ismlarni farqlash uchun qo‘llangan bo‘lsa, “Erkajon”da erkak xarakteriga bog‘lanish Erkajon orqali ifodalangan bo‘lsa, “Orzijon”da Qambarjon ismli va ehtirosli tushunchalar ifodalangan. va Qambarjon asos + xon sifatida tuzilgan antroponimlar o‘zbek xalq ertaklarining [18] birinchi jildida, jumladan, “Orzijon bilan Qambarjon”da (164-bet), Qo‘raxon (podshoh nomi) “Qilichbotir”da (252-bet), “Askarxon”da (252-bet) Sakinaxon (kanizak nomi) mavjud. “Bektimir Botir”da Odilxon (350-bet). Ikkinchi jild “Besh qiz”dagi Karmotxon, Kumushxon, Adolatxon, Salomatxon (5-bet), “Qorasochxon”dagi Korasochxon (245-bet), “To‘qliboy”dagi Kumirxon, Oyxon, Kunxon (264-bet), Ahmadjon va Sultonk3-betdagi “Harlikxon” (3-bet)dan iborat. Uchinchi jildga “Bo‘z bola”da Oytug‘dixon (68-bet), “Tuhmat to‘pi”da Xondarxon (120-bet), “Yamoqchi va muhtoj”da Valixon (214-bet), “Kimyogar”da Xundorxon (279-bet), “Ayozi”da Malikaxon (28-bet), Ashaxo‘mxon0, Ashaxo‘rxon, 28-bet. “Hotam”da (295-bet), “Ziyodbotir”da Qamarxon (331-bet), “Tulganoy”da Muzaffarxon (341-bet).

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, antroponimlar xalqning tarixiy-madaniy merosining shaxsiy identifikatori ham, aks etishi ham, til taraqqiyoti ko‘rsatkichi bo‘lib ham xizmat qiladi. Ularning lingvistik tadqiqotlari til va jamiyat o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni anglashda muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Abdullayev I. O'zbek onomastikasi asoslari. – Toshkent: Fan, 1996. – 120-b.
2. Abdurahmonov H. O'zbek xalq og'zaki ijodi. – Toshkent: O'qituvchi, 1987. – 232-b.
3. Ahmadjonov A. O'zbek adabiyotida an'ana va novatorlik. – Toshkent: Fan, 1993. – 148-b.
4. Aliyev H. Tarixiy adabiyotlar tilining leksik xususiyatlari. – Toshkent: Fan, 1978. – 215-b.
5. Asqarov M. O'zbek xalq eposi. – Toshkent: O'qituvchi, 1985. – 305-b.